

LIETUVOS MUZIKOS IR TEATRO AKADEMIJA
TEATRO IR KINO FAKULTETAS
KINO IR TELEVIZIJOS KATEDRA

Vytautas Oškinis

Vaizdo režisūra

**DOKUMENTALISTO IR FILMO PERSONAŽO SANTYKIS KAIP KŪRYBINIO
PROCESO DALIS. FILMO „ALPHONSO“ ATVEJIS**

Magistro tiriamasis rašto darbas

Vadovė dr. Lina Kaminskaitė – Jančorienė

Vilnius, 2020

TURINYS

Įvadas.....	3
1. Žmogaus namai - jo vidinio pasaulio atspindys.....	7
2. „Duoti, ne tik imti“	12
3. Atsitraukimas.....	18
4. Alphonso - toks, koks yra.....	21
Išvados.....	24
Literatūros sąrašas.....	26

IVADAS

2020 m. vasario 22 - kovo 9 dienomis vyko mano režisuoto dokumentinio filmo „Alphonso“ filmavimo ekspedicija. Šis filmas yra bandymas atskleisti filosofo Alphonso Lingis portretą, kurio dėmesio centre yra jo vidinis pasaulis. Išsikeltas uždavinys suponavo kūrybinę strategiją: Alphonso sutikus priimti filmavimo grupę gyventi savo namuose, Baltimorėje, būdami šalia 17 dienų, ketinome pažinti šį žmogų ir nufilmuoti tai, kas mūsų supratimu geriausiai jį atskleistų (be manęs į kelionę vyko operatorius Paulius Stonys ir garso režisierius Laurynas Kamarauskas). Suformulavau hipotezę: sukūrus su filmo herojumi gražų, pasitikėjimu grįstą ryšį, jis bus atviras, nevengs parodyti jautrių savo pusių ir tai leis apie jį sukurti gilų filmą. Mane motyvavo noras geriau suprasti žmogų, kurio darbais ir girdėtomis gyvenimo istorijomis aš žavėjausi. Turėjau nuojautas, link kokių temų šis kūrybinis procesas gali judėti, bet ne išankstinius tikslus. Filmavimo ekspediciją, kurioje pagrindinis dėmesys skiriamas filmo temos ieškojimui, besireiškiančiam per santykio su jo herojumi eigą, laikyčiau praktine meninio tyrimo dalimi.

Ši teorinė dalis skirta išanalizuoti turėtą patirtį, kuri yra pats tyrimo **objektas**.

Problema. Kaip dokumentalistų ir filmo personažo santykis daro įtaką filmo turiniui?

Problemos aktualumas. Šis meninis tyrimas analizuoja dokumentalistų ir jo filmo personažo santykio dinamikos generuojamą kūrybinę energiją filmo atsiradimo procese. Tai atsiremia į prielaidą, kad kino filmas neišvengiamai turi turėti savo žiūrovui turinį, dažnai įvardyjamą kaip „temą“, o „Alphonso“ atveju tema yra sukuriamą filmo autoriui bendraujant su pagrindiniu jo personažu. Mano manymu, būtų vertinga patyrinti šį specifinį santykį, nes tikiu, jog ši kūrybinė strategija bus aktuali mano tolimesniame kūrybiniame kelyje. Taip pat manau, kad šis santykis yra problemiškas reiškinybės reikšmingam kiekiui dokumentalistų bendruomenės, kurie pasirenka nukreipti kameros objektyvą į žmogų, nepaisant to, jog renkasi ir kitą kūrybinę strategiją. Todėl šis tyrimas gali būti aktualus ir platesniam kūrėjų ratui, o ypač tiems, kurie kuria portreto žanro ribose.

Ankstesnių tyrimų pasirinktoje srityje apžvalga. Apsibrėžtoje srityje – dokumentinio filmo kūrėjo santykyje su savo filmo herojumi – tyrimų netrūksta. Susidaro įspūdis, kad tai yra nepaliaujamai kino tyrėjus ir kūrėjus dominanti tema. Jau pirmuoju dokumentiniu filmu laikoma me Robert J. Flaherty „Nanook of the North“ (1922 m.) esminis turinio konstravimo veiksnys buvo jo autoriaus sugebėjimas sutarti su savo personažais dėl tam tikrų veiksmų, kurie būtų atlieka-

mi priešais filmuojančią kamerą. Šis atvejis yra dažnai referuojamas dokumentalistų – filmo subjekto santykius tiriančiuose darbuose, ypač - etiniu aspektu.

Bendrai pastebėtina, kad gausiausias tyrimų apie šį santykį kiekis yra pagrįstas etikos problema. Tyrėjai klausia, kokia yra dokumentinio kūrėjo atsakomybė ir pateikia skirtingus atsakymus, pavyzdžiui, Enrica Colusso teigia, kad jos praktikoje atsakomybės dėmuo yra artimas išdėstytam Emmanuel Levinas filosofijoje, postuluojančioje žmogaus atsakomybės kitam žmogui neišvengiamybę¹. Tuo tarpu Willemien Sanders tyrimas parodo, kad dauguma dokumentalistų aukštesniu prioritetu laiko filmo kokybę nei etiškai nepriekaištingus santykius su jo herojais.²

Reikšminga tyrimų dalis analizuoja dokumentalistų ir filmo herojaus santykį pasiremami Murray Smith knyga „Engaging Characters“ (1995 m.) ir joje pasiūlyta struktūrinė šio reiškinių analize, pateikianti jį kaip procesą: atpažinimas, sutikimas, atsidavimas („recognition, alignment, allegiance“).

Taip pat noriu išskirti tyrimus, nagrinėjančius filmo herojaus kaip filmo bendraautoriaus rolę. Steve Thomas aprašo savo patirtį, kuomet kurdamas filmą „Hope“ (2008 m.) suteikė galimybę patiems filmo dalyviams ženkliai formuoti galutinį rezultatą.³

Tyrimo naujumas ir originalumas. Šis tyrimas yra išskirtinis tuo, kad jo objektas yra pats kūrybos procesas, kurio svarbia sudedamąja priimamas dokumentalistų ir filmo subjekto santykis. Tai turbūt pirmasis meninis tyrimas Lietuvos dokumentinio kino lauke, neabejotinai – objektu pasirinkęs kūrėjo ir personažo bendravimą, o tyrimo metodu – autoetnografinę patirties aprašymą.

Tyrimo tikslas. Tyrimo tikslas yra pastebėti bei įvardinti ryšius tarp dokumentalistų ir jo filmo personažo santykio ir šio santykio įtakos filmo „Alphonso“ turiniui.

Uždaviniai.

1. Ekspedicijos metu vesti dienoraštį, dokumentuojantį ir reflektuojantį filmo autoriaus ir herojaus bendravimą ir jo įtaką formuojant būsimo filmo turinį.
2. Padaryti interviu su dokumentinio kino kūrėjais, kurių kūrybos braižas - intymus santykis su savo herojais.

¹ Colusso, Enrica. The space between the filmmaker and the subject – the ethical encounter. *Studies in Documentary Film*. 2017, nr. 11.

² Sanders, Willemien. The aggie will come first indeed. A survey on documentary filmmakers dealing with participants. *New Review of Film and Television Studies*. 2012, nr. 10.

³ Thomas, Steve. Collaboration and ethics in documentary filmmaking – a case study. *New Review of Film and Television Studies*. 2012, nr. 10.

3. Autoetnografiniu metodu aprašyti autoriaus patirtį filmo kūrybiniame procese.

Metodai.

1. Pusiaus struktūruotas interviu.

Siekdamas turėti su kuo palyginti savo patirtį ir tvirtesnę teorinį pagrindą, pasirinkau šį metodą norėdamas susipažinti su Lietuvoje ir pasaulyje gerai žinomų dokumentinio kino režisierių - Audriaus Stonio ir Arūno Matelio praktika, kurių filmuose intymus buvimas su herojais yra vienas esminių elementų. Šių interviu metu man svarbiausia buvo užčiuopti abiejų kūrėjų pagrindines nuostatas dokumentalistinio filmo herojaus santykio temoje, atrasti tipinius bruožus („Kokios jūsų patirtys santykiuose su filmo personažu Jums labiausiai įsiminė? Kodėl?“). Mane domino jų patirtyje iškilusios situacijos, formavusios profesinį meistriškumą („Kokias didžiausias profesines pamokas gavote bendraudamas su filmo personažu?“).

2. Autoetnografinis aprašymas.

Autoetnografinis tyrimo metodas, kaip nusako pats jo pavadinimas, yra skirtas apžvelgti asmeninę autoriaus patirtį tam tikrame kultūriniame kontekste. Šiuo metodu parašyti tekstai pasižymi autobiografiškumu, tačiau juos išskiria prioritetas tirti tam tikrą kultūrinę ar socialinę problemą. Autoetnografija, iškilo praeito šimtmečio pabaigoje kaip legitimus, nors ir diskutuotinas mokslinio tyrimo metodas, tam, kad „pabrėžtų asmeninę patirtį atliekant tyrimą, parodytų, kodėl ji yra svarbi mūsų supratimui apie kultūrinį gyvenimą, ir tam, kad pilnai atskleistų komplikuoatą tyrimo ir sprendimų priėmimo procesą, į kurį įsitraukia tyrėjas.“⁴

Šį metodą pasirinkau atsižvelgdamas į praktinę savo vykdomo tyrimo pusę, kurioje mano patirtis ir yra tyrimo objektas. Autoetnografinis metodas leidžia skaitytojui „būti šalia“ filmo režisieriaus, patirti, matyti taip, kaip aprašomu metu patyrė ir matė jis. Tuo pačiu retrospektyvus, įkontekstintas žvilgsnis į tyrimo medžiagą susieja šią patirtį tiek su kitų kūrėjų praktika - šiuo atveju, pirmiausia, su A. Stonio ir A. Matelio patirtimi -, tiek su dokumentinio kino režisieriaus specialybę aptariančia literatūra, galiausiai - pagilina pačią „santykio“ sampratą, į dialogą įtraukdamas Alphonso Lingis darbus ir pasisakymus iš prieinamų interviu. Tokiu būdu iš labai arti galima susipažinti su šios patirties įtaka formuojant filmo „Alphonso“ turinį.

Be to, nors tai daugiau svarbu simboliškai, šis metodas yra tarsi bendravimo su Alphonso Lingis patirties tąsa. Filosofas didžiąją dalį savo tekstų rašo pirmuoju asmeniu, o jo filosofiniai apmąstymai ir įžvalgos kyla iš konkrečių savo gyvenimo patirčių, kuriomis jam svarbu pasidalin-

⁴ *Handbook of Autoethnography*. Sud. Jones, Stacy Holman; Adams, Tony. E; Ellis, Carolyn. New York: Routledge, 2016. p.33.

ti - šis minčių dėliojimo modelis krenta į akis ir bendraujant su juo gyvai; „Negyventas gyvenimas nevertas būti tiriamu.“⁵ Šio tyrimo autorius mano, kad pasitelkdamas autoetnografinį patirties aprašymą jis ne tik suteikia prieigą prie savo patirties skaitytojui, kuri gali būti naudinga, bet taip pat ją pats „išgyvena iš naujo“, taip sudarantis galimybes tiksliau įvertinti padarytų ir nepadarytų sprendimų vertę kūrybiniame procese.

⁵ *The Alphonso Lingis Reader*. Sud. Sparrow, Tom. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2018. p. 183.

1. ŽMOGAUS NAMAI - JO VIDINIO PASAULIO ATSPINDYS

2020 m. vasario 22 d., šeštadienis

Pirma valanda nakties, išsinuomotu automobiliu važiuojame pro Lutherville-Timonium, vieną Baltimorės priemiesčių, apstatytą dideliais pavieniais gyvenamaisiais namais ir ties svarbesniomis sankryžomis greitojo maisto užkandinių, kirpyklų, maisto prekių ir lovų čiužinių parduotuvių kompleksais. Šioje gyvenvietėje, prisiglaudusioje prie didžiausio Merilando valstijos miesto, gyvena apie 6500 žmonių, kurių didžioji dalis yra vidutinės ir daugiau nei vidutinės pajamas uždirbantys piliečiai, kurių absoliuti dauguma - 85% - baltųjų rasės atstovai.

GPS'as mus veda išvakarėse gautame elektroniniame laiške nurodytu adresu. Pro automobilio priekinį stiklą pamatome gyvenamąjį namą, esantį nedidelio keliuko, išsukančio iš vienos pagrindinių Lutherville-Timonium gatvių, pabaigoje. Iš visų pusių jį supančios aukštos tamsios pušys ir išlaikyti atstumai nuo kitų gyvenamųjų namų sukuria privatumo, netgi izoliuotumo jausmą. Namas savo architektūra išskiria iš vietinio konteksto: modernistinės išvaizdos, vienaaukštis, turį kompensuojantis išsiplėtimu horizontalėje, dengtas šlaitiniu stogu, kurio smailės „nukirstos“, o išorinei apdailai panaudotos medinės lentelės. Mediena dominuoja visame statinio, darniai susiliejančio su gamtine aplinka, eksterjere. Link įėjimo vedantis skaldytų akmenų plokštėmis grįstas takas lankstu praveda pro nedidelį laukinės išvaizdos baseinėlį. Šalia jo įsmaigstyti blausiai šviečiantys saulės pakraunami žibintai lieka vieninteliai šviesos šaltiniai užgesinus mūsų automobilio variklį.

Visi trys išlipame iš mašinos ir patraukiame link namo durų. Nakties žvarba, prieblanda prisideda prie pirmo susitikimo jaudulio, apgaubia jį kone mistiška atmosfera. Žengiu priekyje, priėjęs įėjimą paskambinu durų skambučiu. Šiuo metu jaudulys tikrai stiprus - bandydamas įsiklausyti, ar nesigirdi viduje artėjantys žingsniai, kone girdžiu savo širdies plakimą - suvokiu šio momento simbolinę ir tiesioginę reikšmę: pirmą kartą mūsų visa filmavimo komanda susitiksime su būsimo filmo pagrindiniu herojumi. Žmogumi, man jau tapusiu mitine figūra, susiformavusia perskaičius didžiulį kiekį jo tekstų, perklausius viską, ką galima išgirsti susijusio su filosofu interneto erdvėse, bendravus su jo draugais ir gerbėjais, kurie, savo ruožtu, mano susikurtą „legendinį“ Alphonso Lingis statusą dar labiau patvirtino. Nejaukumo šioje situacijoje prideda ir tai, kad mūsų kelionė iš Niujorko užtruko (jau išvažiavę turėjome apsisukti ir grįžti, nes nakvynės

vietoje palikome kelis svarbius daiktus - turbūt priblokšti miesto, kuris niekada nemiega, įspūdžių) ir dėl to pas Alphonso mes atvažiavome gerokai vėluodami, neprideramu nakties laiku.

Tyla. Niekas nesiruošia mums atidaryti durų. Susižvalgome. Nusprendžiu paskambinti tame pačiame elektroniniame laiške paliktu namų telefono numeriu. Šiek tiek palaukus atsiliepia iš miego prikelta Lingio balsas. Ta akimirka suprantu, kokia tai nemaloni situacija - mes, filmavimo komanda, kurie ir taip šio žmogaus gyvenimą 17-ai dienų padarysime gerokai nepatogesniu, stebėdami jį atimsime ramybę ir privatumą, jau nuo pat savo vizito pradžios sukeliame diskomfortą. Negaliu negalvoti, kad šitaip užduodu visai ne tą toną, kurį norėjau suteikti delikatai pirmo susitikimo su komanda situacijai. Ir nors tai nebuvo mano pirmasis susitikimas su Alphonso, ir tiek dėl jo dalyvavimo filme, tiek dėl filmavimo grupės galimybės gyventi jo namuose jau buvo tvirtai sutarta, žinojau, kokią reikšmę pirmiesiems susitikimams savo praktikoje tiekia Audrius Stonys. „Jeigu žinai, kad žmogus leido antrąkart susitikti, kaip chirurgas su skalpeliu pjauni, kad nepažeistum gyvybinių organų, kad neužkirstum sau kelio.“⁶ Telefonu atsiprašau už tokį vėlų sutrukdyimą ir pasakau, kad mes jau stovime už durų.

Dabar, jau žvelgiant retrospektyviai, matau, kad esminės klaidos, visa laime, nepadarėme. Alphonso pasižymi didžiule tolerancija, o filosofo namų svečiai ir prašalaičiai yra žmonės, su kuriais jis ypač dosnus ir malonus. Atminty išliko pasakojimas apie jo buvusį studentą, kuris, kamuojamas rimtų psichinių sutrikimų, nekviestas pasiprašė Lingio galimybės pagyventi jo namuose. Alphonso nedvejodamas sutiko. Jis ypač nusiminė, kai po kelių mėnesių buvęs studentas nepasakęs paliko Alphonso namus - „jaučiausiai jį labai nuvylęs“⁷. Be to, Lingis itin mėgsta netikėtus vizitus, kai jį pamatyti norintis žmogus prisistato neįspėjęs arba įspėjęs tik prieš pat atvyksiant.

Tą naktį to dar nežinojau. Mums lūkuriuojant prie durų jas netrukus atidaro chalatan vilkintis Alphonso. Žiūriu į jo apsimiegojusį veidą ir mėginu visa savo esybe - mimika, gestais, žodžiais - tiek atsiprašyti už šį incidentą, tiek parodyti džiugų jaudulį, kad pagaliau susitinkame ir šią akimirką pradedam „[...] kelionę, kuri yra keista, įdomi, nepažinta. Išeinam į dykumą. Ši kelionė vadinasi filmo kūrimas.“⁸ Lingis šią akimirką aiškiai mato kitaip: greitai ir neceremoningai pasisveikina su mumis ir pakviečia vidun.

Toliau viskas vyksta it sapne. Alphonso lukteli, kol mes susinešam savo lagaminus į prie-

⁶ Iš pokalbio su Audriumi Stoniu. Vilnius, 2020.04.16.

⁷ Iš pokalbio su Alphonso Lingis. Baltimorė, 2020.03.03.

⁸ Iš pokalbio su Arūnu Mateliu. Vilnius, 2020.04.23.

angi, tada praveda namų erdve link laiptų į rūšį (viskas skendi prieblandoje, bet jos pakanka, kad einant žvilgsnis „kliūtų“ už egzotiškų meno kūrinių, kurių čia apstu). Sekdamas iš paskos Alphonso stebiu jo tvirtai sudėtą, aukštą kūną, kuriam tarsi netinka akivaizdžiai matomi senatvės požymiai - šiek tiek kojas velkanti trumpų žingsnių eisena bei jos lemiamas lengvas svyravimas. Jis greitai aprodo rūšio patalpas, kuris yra erdvus, įrengtas gyvenimui, su miegamuoju, erdve darbui, virtuve; nutariame, kad čia gyvens vienas mūsų. Tada vėl visi pakylame aukštyn ir Alphonso mus nusiveda į kitą namo pusę. Vėl praeiname namų erdves, kuriose tvyro nepaprastai egzotiška atmosfera, nors dar negalėtume įvardinti, kas konkrečiai ją kuria. Prieiname ankštame koridoriuje dvi greta esančias duris. Lingis praveria pirmąsias ir įjungia šviesą - pasimato nedidelis miegamasis kambarys, kurio sienos nudažytos ryškia raudona spalva ir nukabintos erotiniais paveikslais. Po to Alphonso atidaro kitas duris - tai panašaus dydžio miegamasis, tik mėlynomis sienomis, su tokio pat pobūdžio paveikslais. Greitai pasiskiriame miegamuosius. Tada sutariame visi kartu papusryčiauti. Po to Lingis atsiveikia nakčiai tokiu pačiu nesuinteresuotu tonu kaip mus pasitiko ir pradingsta už savo miegamojo durų.

Įkvėpiame. Tai pirma proga susivokti kur atvykome. Pirmasis įspūdis nepaprastai stiprus. Išoriškai santūrus namas savo viduje saugo ypatingą pasaulį. Tarsi apgirtę išsiskirstėme po namo erdvę ir vaikščiojome vis sustabdomi kokio nors objekto - skulptūros, paveikslo, kaukės, ieties, durklo, muzikos instrumento - ar keistos visumos, kurią kūrė kruopštus interjero puošybos sumanymas ir įgyvendinimas. Žvilgsnis slydo sienų, nudažytų smėlio ir uolienu spalva paviršiais, kurie ištapyti pirmųjų žmonių piešinių replikomis arba apklijuoti sudžiuvusiais lapais ar margo mis paukščių plunksnomis. Čia nebuvo daugelio vakariečių intelektualų namuose randamos istoristinės ar net modernistinės estetikos ornamentų ir tiesių. Čia tave atakavo animalistiška, pagoniška, ritualinė jausena. Didžiausioje namo erdvėje, tarsi svetainėje, akis pritraukė virš židinio iškabinta makabriška kaukių kompozicija: ant kelių kvadratinių metrų sienos pločio galėjai matyti Azijos, Okeanijos, Afrikos ir Pietų Amerikos genčių demonų bei dvasių veidus.

Ant plytelių priešais židinį pastebėjau daiktą, apie kurį jau buvau skaitęs ir kurį čia tikėjau si pamatyti - suakmenėjusį pirmųjų žmogaus ritualinį kirvį iš Javos salos, Lingis atsivežtą iš vienos savo nesuskaičiuojamų kelionių. „Negrįžtamai atskirtas nuo savo sakralios paskirties, jis taip pat atskirtas nuo galimos profanacijos. Aš jo nenaudoju kam nors kapoti ir neišivaizduoju, kokias apeigas jam sugalvoti. Jis guli paslaptiškai mano namų centre, aplink kurį buriuojasi

draugai ir užklydėliai, ir mes pasikalbame apie jo paslaptį.“⁹ Prisiminiau kadais skaitytą tekstą ir susimąščiau, ar mes viešnagės pabaigoje būsime Lingiui draugai, ar užklydėliai.

„Mįslingas jo spalvų grožis, surinktas figūros dinamizmas, nuo bereikšmių elementų atlaisvinta kompozicijos erdvė skleidžia tylią ir stiprią jėgą mano namuose. Einant metams aš pažinau arkangelo šv. Mikalojaus paveiksle glūdinčią slėpininę galią priversti stebėti kartu su juo, eiti kartu su juo.“¹⁰ - taip apie prieš dvidešimtmetį iš Peru atsivežtą paveikslo įtaką rašė Lingis, kurio nuotrauką rudenį mačiau knygoje. Dabar šį paveikslą (vieną iš kelių krikščioniškos tematikos kūrinių šiuose namuose) regėjau prieš savo akis. Pajutau, kad simbolinio, mitinio filosofo vaizdinys, kurį susidariau iš pasakojimų, tekstų, fotografijų griūna ir užleidžia vietą regimai, apčiuopiamai tikrovei, esančiai tiesiai priešais mane. Netrukus pajuntu imperatyvą pilnai atsiverti šiam paslaptinam, bauginančiam, nepažįstamam pasauliui; tiek jo išorinei manifestacijai, pasireiškiančiai per namų sienas, objektus ir jų išdėstymą erdvėje, tiek vidinei, tą naktį apsiribojusiai mieguistu žvilgsniu ir mandagiomis šypsenomis. Mąstau, kad tik būdamas atviru protu ir širdimi galėsiu suprasti Alphonso autentiško gyvenimo priežastis, esmę ir prasmę; tik taip žengsiu toliau nuo egzotizuojančio požiūrio.

Tyliai vaikstant po namų erdves ir stengiantis nuo pat pradžių pamatyti kuo daugiau, išvelgti kuo giliau ir įsiklausyti kuo jautriau - išgyvenant nepaprastai stiprų pirmą įspūdį - netrukus išsiskleidžia galima kinematografiška prieiga prie filmo temos: atskleisti vidinį Alphonso portretą per jo namus. Tai nesunku paaiškinti: kadangi pats žmogus man buvo paslaptis, bandžiau jo vaizdinį susidaryti iš to, ką netrukdomas galėjau apžiūrėti savo akimis; o mano regos lauke atsidūręs pasaulis atspindėjo ir papildė šio žmogaus paslaptinę erdvę.

Atminty iškilo Henriko Šablevičiaus vienas paskutiniųjų filmų „Neatėjo“ (1999 m.), kuriame režisierius rankine kamera fiksuoja savo namus. Ir nors pats kūrėjas kadre nepasirodo, jauti jo autoportretinę, retrospekcinę intenciją. Alphonso namų vaizdais žiūrovui būtų galima tiksliai ir įtaigiai daug pasakyti apie jų savininką: aistringą domėjimąsi skirtingų civilizacijų kultūromis ir jų artefaktų kolekcionavimą, artumą gamtai - jos spalvoms ir formoms, šio žmogaus estetinį vizionieriškumą, atsiskleidžiantį sienų tapyboje ir puošyboje, galiausiai - pačia aistra apskritai, reprezentuojamą išsišiepusių demoniškų kaukių, erotinių bei falinių figūrų ir paveikslų. Mąščiau, kad ši paralelė, gimusi dar nepradėjus tikro bendravimo su filmo herojumi, susišaukia tiek greti-

⁹ Lingis, Alphonso. *Irrevocable*. Chicago: The University of Chicago Press, 2018, p. 86.

¹⁰ Ibid., p. 95.

nant žmogaus namus su jo vidiniu pasauliu, tiek su galima būsimo filmo forma - keičiant skirtingas erdves kaip herojaus formavusių patirčių, ryškiausių motyvacijų ar žvilgsnio į buitį reprezentacijas.

Tą naktį tik greitomis apžiūrėjome greta pagrindinio namo esančius aptvarus ir pastatus paukščiams - egzotinių rūšių karveliams ir fazanams. Visus užplūdo kūrybinis azartas pamačius, kokioje kinematografiškai turtingoje aplinkoje atsidūrėme. Kūrybiškai inspiruojantis santykis su herojumi užsimezgė iš karto, netgi jam palikus mus vėlyvą nakties valandą būti vienus; o gal kaip tik dėl to.

2. „DUOTI, NE TIK IMTI“

2020 m. vasario 28 d., penktadienis

Po ilgos ir turiningos vakarykštės dienos, kurioje buvo daug nelengvų scenų filmavimų, o po to visiems kartu ilgai pavakarojus, natūraliai norėjosi paprastesnės, mažiau apkrautos dienos, skirtos poilsiui. Be to, buvo penktadienis, ženklinantis ir mūsų gyvenimo Alphonso namuose pirmąją savaitę. Norėjosi tai pažymėti.

Pokalbiuose su Alphonso vis atsikartodavo mūsų - mano ir Lauryno - koncerto sumanymas, kurį galėtume surengti jo namuose kokį nors ypatingą vakarą. Laikiau savo fleitą matomoje vietoje, kambaryje ant stalo, ir vis užmesdamas į ją akį pagalvodavau, kad tai tarsi aukštos vertės korta, kurios panaudojimui reikia išlaukti tinkamos progos. Galimybę pamuzikuoti laikiau vertinigu dalyku ne todėl, kad labai pasitikėčiau savo muzikiniais sugebėjimais, bet daugiau dėl paties Alphonso lūkesčio. Jis vis apie tai kalbėdavo ir leido suprasti, kad jam mūsų pasidalinimas muzika būtų labai malonus.

Su šia savo biografijos dalimi - grojimu fleita - Alphonso supažindinau dar mūsų susitikime Vilniuje spalio mėnesį. Tada kartu pietaujant jo viešbučio restorane norėjau šį tą papasakoti apie save, todėl apie tai pasikalbėjome. Mačiau, kad mano patirtis muzikos pasaulyje Alphonso sudomino. Jis papasakojo apie savo išvykas automobiliu iki Niujorko Metropolitan operos teatro ir pomėgį anksti ryte klausytis Wagnerio operų uvertiūrų, užsileidus jas pilnu garsu. Tąkart atsiveikindamas jam padovanojau kompaktinę plokštelę su savo įgrotais kūriniais. Maždaug po mėnesio gavau Alphonso elektroninį laišką, kuriame su sau būdina šiluma jis padėkojo už mano muziką, kurios grįžęs iš kelionės klausosi kiekvieną dieną. Apsidžiaugiau, kad šis mano mandagus ėjimas tapo tokiu prasmingu ir papildančiu mūsų santykį dalyku.

Žinodamas mano sąlytį su muzika, o Laurynui papasakojus apie savo norus ateityje darbuotis ne tik su kino garsu, bet ir muzikiniais takeliais, Al parodė savo instrumentų kolekciją. Savo rankomis pačiupinėjome eksponatus, pagamintus iš žmogaus kaulų - tibetietišką vaiko kaukolės būgnelį ir mongolišką moters šlaunikaulio triubą. Akimis peržvelgėme kelis egzotiškus pučiamuosius, padengtus storu dulkių ir voratinklių sluoksniu. Bet labiausiai mus sudomino tailandietiškas styginis instrumentas *khim*, išvaizda ir grojimo būdu giminingas kanklėms, bei dainuojantys Tibeto dubenys, kuriuos, ypač didesnius, Alphonso naudoja kaip indus, pavyzdžiui, salotoms,

kai namuose yra svečių ir reikia ką nors gausiau pateikti. Su Laurynu nutarėme, kad pastaraisiais instrumentais galėsime pagroti savo koncerte, sukurdami itin avangardiškai skambantį ansamblį, kai tam ateis laikas.

Pajautėm, kad laikas koncertui galėtų būti šiandien vakare. Komandoje tarpusavy pasikalbėjome ir nutarėme, kad jau atėjo metas mums duoti šį tą daugiau nei suinteresuotus ir atvirus žvilgsnius bei ausis, klausantis, regis, niekada nesibaigiančių Al istorijų. Aišku, dar buvo keli paminėjimo verti atvejai, kai mūsų pusė buvo „duodančioji“.

Turėdamas omenyje Stonio patarimą herojui įteikti apgalvotą dovaną, kaip labai konkrečių būdą parodyti pagarbą bei atidumą, iš Lietuvos Alphonso atvežiau balto varškės sūrio. Tokio, kokiu tėvų fermoje Čikagos lietuvių bendruomenei prekiaavo jo mama. Tai išgirdau mūsų pokalbio spalio mėnesį Vilniuje metu. Kitas atvejis tiesiogiai susišaukia su Stonio patirtimi „Moters ir Ledyno“ (2016 m.) filmavimo ekspedicijoje, kuomet operatorius Audrius Kemežys sutaisė nupuvusį filmo herojės laidą, teikusį jos namams elektrą. „Alphonso“ operatoriui Pauliui teko sutaisyti karvelių aptvaro viršutines grotas, kurioje žiojėjo skylė, patogi plešrūnams patekti vidun. Tai netapo „lūžiniu momentu kuriant abipusį pasitikėjimą“¹¹ kaip „Moters ir ledyno“ atveju, tačiau vertinome šią ir kitas panašias progas jau vien žmogiškuoju aspektu, kaip galimybę padaryti naudingą, gerą darbą. „Yra svarbesnių dalykų nei filmavimas. Praleidi laiką su žmogumi bendraudamas ne tik todėl, kad tai reikalinga filmui.“¹²

Kaip bebūtų, gyvendami jo namuose jau visą savaitę esame viskuo pilnai aprūpinti, be to, Alphonso neretai imasi apmokėti sąskaitas valgant kur nors mieste ar nuperka visiems bilietus į muziejų, kurių per savaitę aplankėme keturis. Susidaro įspūdis, kad jeigu mes jo nestabdytume, Lingis mums būnant kartu norėtų apmokėti viską. Netgi bevartant jo nuotraukų albumus namie, kurių šaldytuvai ir lentynos pilni savaitės pradžioje nupirkto maisto, išalkus jis pirmiausia pasiūlo visus pavaišinti netoliese esančiame restorane.

Ties šiuo finansinės atsakomybės aspektu jčiau tam tikrą vidinį konfliktą. Stonys kalbėdamas apie savo patirtį dirbant su filmu „Kenotafas“ (2013 m.) papasakojo, kad nepaisant to, jog vienas jo herojų - milijonierius, jo kelionės bilietai ir gyvenimas prabangiame viešbuty buvo apmokėti iš filmo biudžeto, nors tai nebuvo lengvai pakeliama suma. Tokia buvo principinė pozicija, kurią herojus labai įvertino. Ekspedicijos pradžioje ir aš ketinau laikytis panašios linijos, jog

¹¹ Iš pokalbio su Audriumi Stoniu. Vilnius, 2020.04.16.

¹² Ibid.

mūsų komanda, vertindama jai suteiktą stogą virš galvos, toliau veikia finansiškai nepriklausomai ir pilnai padengia iniciatyvų, į kurias įtrauktas Alphonso, kaštus. Tačiau susidūrimas su pačiu žmogumi ir netgi dar anksčiau - su jo filosofija, įtraukė į tam tikrą laviravimo būseną, kurioje sprendimai priimti kažką kaip dovaną ar kažką dovanoti pačiam buvo dažniausiai priimami čia ir dabar, spontaniškai. „Ar dovana yra tikra dovana, priklauso nuo to, kiek, - nepaisant jos kuklumo, - joje yra veržlumo ir nutrūktgalviškumo. Duoti yra aistros aktas. Duoti, atsisakant savininko pretenzijų į išteklius, verčia duodantį rizikuoti. Kiekvienas davimo aktas jau atskleidžia aistrą atiduoti savo gyvenimą.”¹³ Tokiu būdu pramogos, kavos ar vakarienės apmokėjimas tapo būdu tarp mūsų kurti gyvą santykį, neapiplėšiant nei vienos pusės nuo malonumo gauti ir malonumo duoti, o tai pirmiausia kilo iš Alphonso asmenybės.

Al ši mūsų mintis - surengti vakare jo namuose koncertą - akivaizdžiai nudžiugino. Be to, sutarėme, kad vakare mes pagaminsime vakarienę. Manau, ši iš mūsų kilusi iniciatyva buvo labai savalaikė. Žinoma, poreikis filmo herojui kažką duoti nebuvo tiesiog intuityviai atrastas šioje ekspedicijoje.

„Duoti, ne tik imti“ - teiginys, nurodantis būtinąją laikyseną dokumentinio filmo režisieriui savo filmo herojaus atžvilgiu, sutartinai tariamas A. Stonio, A. Matelio bei daugybės kitų dokumentalistų lūpomis ir aptinkamas kone kiekvienoje teorinėje literatūroje, nagrinėjančioje minimo santykio procesus. „Reikia pagalvoti, ką gali duoti. Tai labai svarbus klausimas. Negalvoti, kad tavo buvimas yra Dievo malonė. Turi suvokti, ką tai reiškia personažui, kad iš paskos jam vaikščioja su kamera, kad jis praranda privatumą. Ką jam gali duoti?“¹⁴

Sulaukėme vakaro. Pavalgius Lauryno labai vykusią tailandietišką makaronų sriubą, išgirdus Al seksualiniais įvaizdžiais pakrautą pasakojimą apie jo išpūdžius Bankoko „Calypso“ kaba-reto teatre, palydėtą jo paties gaminto midaus taurėmis, atėjo laikas koncertui. Komandoje nusprendėme jį nufilmuoti, todėl reikėjo šiek tiek paruošti lokaciją. Ją išrinkome ties „paslaptingu namų centru“, svetainėje, ties išpūdinga egzotinių kaukių kolekcija. Už plačių langų į terasą buvo matyti nakties juoduma. Prigesinome šviesas, palikdami kelias lempas atmosferai, uždegėme žvakių. Laurynas atsisėdo ant kilimo priešais *khim* ir dubenis, aš, jau laikydamas rankoje fleitą, atsistoja šalia. Už mano nugaros - kaukių siena, su brazilisku afrikinio spiritizmo demonu centre, iš kairės - švytintis Alphonso, sėdintis tikmedžio kelmo krėsle iš Javos, o priešais - kamera

¹³ Lingis, Alphonso. *Pavojingos emocijos*. Iš anglų k. vertė Ieva Skaržinskaitė. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2002. p. 177.

¹⁴ Iš pokalbio su Audriumi Stoniu. Vilnius, 2020.04.16.

ant trikojo, kurios vaizdo parametrus reguliuoja Paulius. Prieš pradėdant Laurynui pasakiau, kad savo muzikinėje improvizacijoje, kurią netrukus atliksime, nereikia mąstyti, jog groti reikia visą laiką, abiems vienu metu; galime užleisti erdvę vienas kitam, ir, jei tai būtų reikalinga, kartu patylėti. Tarsi pokalbyje.

Pradėjome. Girdėdamas stabilią Lauryno palaikomą ritminę pulsaciją jaučiausi saugiai su savo melodiniu instrumentu „pakilti nuo žemės“ ir drąsiai keičiant diapazono registrus vietoje kurti įvairių konfigūracijų pasažus. Išsiderinusių *khim* stygų skambėsysis, vis aktyvėjantis jų ritmas, fleitos garsai, besimainantys tarp „paukščių“ klegėsių ir vėjo šuorų, netrukus užliejo visą namų atmosferą, tiksliau - *tapo* namų atmosfera. Per savaitę susikaupusi stiprių įspūdžių - tolimos kelionės, nuolatinio buvimo su Alphonso, darbo ir miego jo namuose - sugeneruota įtampa, pagavusi muzikinę išraišką, artėjo prie išlydžio. Mus supantys durklai ir apeiginės kaukės, tapę gyvi Lingio pasakojimuose, kvietė atiduoti šiai akimirkai viską, ką galėjome. Kamera, panoramiškai judėdama sekanti mūsų, muzikantų, ir Alphonso kūnais, sustiprino įspūdį, kad šis momentas yra gyvenime toks vienas, jis nesikartos.

Po mūsų pasirodymo, trukusio apie 20 minučių, stojo keista tylą. Atrodė, patys namai transformavosi. Klaustrofobija, kurią lengva čia pajusti pabuvus ilgiau, atsitraukė. Visi jautėme kažką, ką buvo sunku nusakyti žodžiais. Paulius išjungė kamerą. Vėl prisipildėme midaus taures. Aš, sudėjęs fleitą atgal į futliarą, atsiguliau ant grindų priešais šokančio Šivos skulptūrą. Jaučiau užplūdusį atsipalaidavimą, užsimerkiau. Netrukus šioje naujoje tyloje pasigirdo Alphonso balsas - tylus, sujaudintas. Jis pasakė, kad tai buvo gražiausias vakaras šiuose namuose, kuriuose jis gyveno pastaruosius 17 metų. Tai mane giliai palietė. Pradėjome aptarinėti koncertą ir pokalbis vėl užsikūrė.

Kai Alphonso, pasakodamas apie zombius Haityje atsigulė ant grindų priešais mane, šonu, delnus sudėjęs sau po galva, nubudo mano režisūrinis instinktas. Nepermušdamas atmosferos daviau Pauliui ženklą, kad jis vėl įjungtų kamerą. Tai buvo nepaprastai graži scena - Alphonso, gulintis ant grindų, apsuptas savo meno kūrinių kolekcijos, apšviestas šilta žvakių šviesa, neskubėdamas prisimena savo keliones. Kupinas pasitikėjimo mumis, kupinas pasitikėjimo gyvenimu.

Vakaro pabaigoje, jaučiant tvirtą ryšį vieniems su kitu, iškėliau mūsų kelionės po JAV idėją. Klausiau Alphonso, ar yra vieta šalyje, kurioje jis nėra buvęs ir labai norėtų pamatyti. Mes turime automobilį, kažkiek finansų - juk daug nereikia, svarbu nuotykis ir bendrystė. Al pradžioje nustebo išgirdęs tokį pasiūlymą, tačiau netrukus pradėjo garsiai svarstyti. Floridos *Everglade*

pelkės, *Death Valley* Kalifornijoje... Sprendimo tą naktį nepriėmėme, tačiau ši mintis liko kabėti ore. Pagautas įkvėpimo keliauti kartu su Alphonso ir tokiu būdu pažinti bei užfiksuoti jo, seno vyro, jauną, atvirą ir smalsią pasauliui dvasią, įkalbėjau rytoj visus važiuoti į Vašingtoną, esantį tik už valandos kelio traukiniu nuo Baltimorės. Prieš išsiskirstydami po savo kambarius apsikabinome.

Manau, kad tai, kas įvyko tą vakarą, buvo savita „duoti, ne tik imti“ formulės išraiška su savo pasekmėmis. Tam tikra prasme, fleitos muzika buvo tai, ką aš galėjau duoti geriausio, nes tai yra sritis, kurioje aš profesiskai esu ilgiausiai. Be jokios abejonės, Lauryno indėlis čia nėra kiek nemenkesnis. Įdomu, kad mudviem nereikėjo repeticijų, nereikėjo net daug žodžių, kad dviese sukurtume visiems reikšmingą kompoziciją. „Negaliu pasakyti ką, kaip turi duoti (kiek žmonių, tiek skirtingų motyvacijų). Atradus tai tik tada bus šansas, kad herojus pasakys daugiau negu jūs sugalvojot, kad atsivers tiek arba daugiau negu jūs norėjot.“¹⁵ Alphonso žodžiai, kad tai buvo „gražiausias vakaras šiuose namuose“ parodo, kad šią dovaną jis labai įvertino.

Taip pat manau, kad ji, tarsi apeiginis ritualas, suveikė kaip iniciacija į kitą bendravimo kokybę. Tai neabejotinai galėčiau patvirtinti iš savo pusės, nes man tikrai buvo svarbu, kad galėjau duoti šiame santykiuose kažką svarbaus. Tačiau manau, nors negaliu to garantuoti žinoti, kad suteikėme Alphonso patyrimą, kuris jį surišo su mumis tvirtesniais pagarbos ir pasitikėjimo saitais. Šiaip ar taip, po to sekusi situacija, kurioje Alphonso gulėdamas žvakių šviesoje pasakojo savo atsiminimus, padovanojo svarbią sceną filmui. „Žmonės leis jums ir jūsų kamerai tyrinėti jų gyvenimus, kai pajus, kad jūs ir jūsų komanda juos mėgsta ir vertina“.¹⁶

O svarbiausia, kad koncerto metu įvykęs svyravimas mūsų santykio ekvilibriume buvo reikšmingas visai kuriamo filmo koncepcijai. Sustiprėjęs tarpusavio pasitikėjimas, naujai atrastas džiaugsmas būti Al kompanijoje, užkrėtė jo dvasia žvelgti smalsiai į gyvenimą ir pasaulį nepaisant amžiaus ar kitokių limitacijų. Kilo mintis leisti kartu į didelę kelionę ir tai užfiksuoti filmui, kaip tiksliausią šios dvasios paliudijimą. Norėjau, kad kelionės tikslas būtų vieta, kurioje Alphonso nėra buvęs, bet norėtų ją pamatyti, tiek tam, kad jis būtų labiau motyvuotas ir pasijaustų filmo bendrakūrėju, kurio pozicija mums yra svarbi, tiek tam, kad šis faktas stipriau formuotų filmo dramaturgiją.

Arūnas Matelis apie savo patirtį su filmo herojais vaikais kuriant „Prieš parskrendant į

¹⁵ Iš pokalbio su Arūnu Mateliu. Vilnius, 2020.04.24.

¹⁶ Rabiger, Michael. *Directing the Documentary*. Burlington: Focal Press, 2015. p.199.

žemę“ (2005 m.): „Mes visi galim papasakoti apie laiką čia, mūsų atrastus džiaugsmus. Mes galim kartu sukurti filmą. Filmo sukūrimas jų buvo toks pats tikslas kaip ir mano. Tada jie tampa tavo kūrybinės grupės nariais su savo gyvenimo patirtim. Jie mato tavo džiaugsmą, norą, pasiaukojimą.“¹⁷

¹⁷ Iš pokalbio su Arūnu Mateliu. Vilnius, 2020.04.20.

3. ATSITRAUKIMAS

2020 m. kovo 1 d., sekmadienis

Nutrūkgalviška kelionė į Vašingtoną pareikalavo jėgų. Mano po koncerto sukilęs entuziazmas kartu su nuostata, kad pakeista erdvė ir kelionės nuotykis jau savaime sukurs įdomias, spontaniškai kylančias situacijas, vertas nufilmuoti, tikrovėje nepasitvirtino. Buvau suplanavęs tam tikrą maršrutą, ką norėčiau aplankyti ir kur filmuoti, bet nepaprastai šaltas ir stiprus vėjas, laiko reikalaujantys atstumai mus stabdė.

Kadangi atvažiavome tik apie pietus, teko skubėti. Norėjau su Alphonso nueiti į Afrikos meno muziejų, kurį jis labai rekomendavo. Man buvo svarbu pažinti tą pasaulį, kuris jį taip traukia ir žavi. Tai sėkmingai darėme Baltimorėje - vaikščiojome kartu į Alphonso pasiūlytus muziejus ir galerijas - tai buvo daug davusi kolektyvinė patirtis. Tačiau Vašingtone pristigo griežtesnio plano ir organizacijos - dalis komandos atsiskyrė, o muziejuje aš pamečiau Al. Galiausiai, kai vėl susirinkome, buvome sušalę ir alkani, tad nufilmavę kelis kadrus su Lingiu Baltųjų rūmų fone pajudėjome namo.

Grįžę išsiskirstėm po savo kambarius. Tai buvo pirmas vakaras, kada nepasilikome kartu ilgiau pasikalbėti prie midaus taurių. Man pasirodė, kad Alphonso nuo mūsų kiek pavargo - jis pasidarė mažiau šnekus, tarp mūsų atsirado daugiau tylos. Bet pats jaučiausi pavargęs ne ką mažiau, turbūt labiausiai nuo kone nuolatinio buvimo kartu. Jutau poreikį atsitraukti, pakeisti aplinką ir pereflekuoti vykstančius procesus įpusėjus filmavimo ekspedicijai, o tam puikiai tiko sekmadienis.

Laurynas, pasiskolinęs Alphonso mašiną, išvyko į koncertą Filadelfijoje, o mes su Pauliumi išvažiavome į *Terrapin* gamtos parką *Chesapeake* įlankoje, išeinančioje į Atlanto vandenyną. Iki parko valanda kelio automobiliu. Labai aukštai vertinu Pauliaus žmogiškąsias ir profesines savybes, tad kalbames apie kūrybinį procesą atvirai; „Mokausi iš bendrakeleivių.“¹⁸

Bandydamas įvardinti pagrindinį trūkumą, keliantį daugiausiai nerimo, pasirinkau žodžius, tiesiogiai susišaukiančius su Matelio pirmiausia įvardinta dokumentalistu - filmo herojaus santykio sąlyga: „Neįsimylėjęs herojaus negali daryti filmo. Kitaip - tiriamoji žurnalistika. Turi įsimylėti kaip vaidmenį aktorius. Tada kažkas pradeda darytis. Kai herojų pamilsti, tada gali atrasti la-

¹⁸ Iš pokalbio su Adriumi Stoniu. Vilnius, 2020.04.16.

bai daug dalykų.“¹⁹ Būtent šio dalyko - pamilti savo filmo herojų - man neišėjo padaryti ir tai aš suvokiau kaip problemą.

Mėginu tai suprasti. Paulius įvardina mano didžiulę pagarbą Alphonso kaip galimą tam tikrą barjerą. Tiesa, kad jo tekstai, ypač randami „Pavojingose emocijose“, mane giliai palietė ir, drįsčiau teigti, praplėtė mano pasaulėvaizdį. Dar rudenį Vilniuje pagalvojau, kad tik labai laisvas žmogus (kažkuria prasme - laisvas pats nuo savęs) gali su tokiu dideliu atvirumu ir jautrumu žvelgti į pasaulį. Dabar, būnant šalia jų autoriaus, negalėjau negalvoti, kad Alphonso yra didi asmenybė; net jo paprastumą - politiškai nekorektišką humoro jausmą ar praktiškumą buityje - laikiau neatsiejamais šio portreto elementais. Manau, kad ši ypač patraukli dermė - gebėjimas būti jautriu ir empatišku kitam bei tuo pačiu mokėjimas visko nepriimti pernelyg rimtai - mane užbūrė; aš jį išaukštinau. Greičiausiai negali pamilti žmogaus, kuriame negali atpažinti dalies savęs.

Kita vertus, turbūt natūralu ryškioje šviesoje ieškoti nors pluoštelio tamsos. Juolab, kad tai akcentuojama mūsų profesijoje - kino režisierius turi ieškoti konfliktų, dramaturgiškai pakraunančių kūrinį. „Svarbu yra tai, kad jūsų pagrindinis personažas - žinodamas tai ar ane - būtų kokioje nors kovoje ar varge.“²⁰

Alphonso atveju nuo pat pradžių į akį krito stipriai išreikštas poreikis bendrauti. Svarbu pabrėžti, kad jam būdinga pokalbio metu ne tik pačiam kalbėti, bet ir sekti savo pašnekovą, domėtis juo. Tai, žinoma, mums yra malonu ir netgi naudinga, tačiau kartais susidaro įspūdis, kad užtų pasakojimų, kuriuose vyraujantys leitmotyvai yra susitikimai su keistuoliais ir ypatinguoliais, visuomeninėms nuostatoms priešpastatomi autentiški gyvenimai, Vakarų civilizacija - vadinamajam trečiajam pasauliui, slypi pozicija žmogaus, kuris savo aplinkoje, savo šalyje, kažkuria prasme - netgi savo civilizacijoje, galėtų jaustis vienišas. Šiaip ar taip, įdomus paradoksas, kad filosofas, nepaprastai gražiai rašantis apie žmonių ir visų gyvų būtybių fundamentalų ryšį - apie tai kalba net jo knygų pavadinimai, pavyzdžiui, „Nieko bendra neturinčiųjų bendrija“ - pats dažniausiai leidžia laiką vienas. Rašydamas, keliaudamas, kurdamas savo namus. Tai ypač išryškina senatvė. Dabar matau, kad tame yra šviesaus liūdesio, kuris būdingas Alphonso. Tačiau tą sekmadienį buvau pasimetęs tarp begalinio jo asmenybės žavėsio ir noro matyti to tamsiąją pusę.

Pervaziavę įspūdingo dydžio *Chesapeake* įlankos tiltą atsidūrėme *Kent* saloje. Netrukus pasistatėme automobilį aikštelėje šalia parko. Dalindamiesi įvairiomis istorijomis neskubėdami su-

¹⁹ Iš interviu su Arūnu Mateliu. Vilnius, 2020.04.24.

²⁰ Rabiger, Michael. *Directing the Documentary*. Burlington: Focal Press, 2015. p. 21.

kome ratą parko taku. Vakarėjo, leidosi saulė. Pro tankiai suaugusių medžių šakas švytravo oranžinė saulė. Paulius pradėjo filmuoti šį žaismą mobiliuoju telefonu. Priėjome įlankos vandenį. Vakarą buvo žvarbus, o dangus jau pradėjęs raudonuoti. Nepaisant to, nusprendėme trumpai išsi-maudyti, galbūt taip norėdami pažymėti kalendorinio pavasario pradžią. Šluostydamasis šaltą vandenį rankšluosčiu, žiūrėjau į tolumoj esantį tiltą, kuriuo atvažiavome. Atėjo noras su Alphonso pasikalbėti dviese. Netrukdomai, išsamiai, tomis temomis, kurios man - filmui - svarbios. Tam galime ramiai skirti dieną ar net daugiau, nėra kur skubėti, o tai svarbu.

Pasijaučiau „atsišviežinęs“. Įsitikinau prieš kelionę Stonio duoto patarimo prasme - padaryti pauzes, atsitraukimus, skirti laiko poilsiui, nebūti fanatiku. Atsitraukimas - irgi santykio raiška.

4. ALPHONSO - TOKS, KOKS YRA

2020 m. kovo 9 d.

Paskutinė mūsų ekspedicijos diena; ją pradedu būdamas šiek tiek komiškoje situacijoje. Esu savo kambaryje, kurio durys yra priešais Alphonso miegamąjį. Norime nufilmuoti jo ryto rutinos sceną - atsikėlimą ir pasirengimą dienai. Paprastai jis keliai anksti, apie septynias, todėl aš jau kurį laiką pravėręs duris viena ausimi klausausi, ar iš jo kambario nepradėjo girdėtis bruzdėsiai. Jiems pasigirdus, paprašysiu Alphonso, kad jis leistųsi nufilmuojamas ir eisiu prikelti komandos. Laukdamas turiu laiko apmąstyti pastarųjų dienų įvykius, įspūdžius. (Beje, naktis yra vienintelis laikas, kada Al laiko savo miegamojo duris uždarytas - visu kitu metu jos būna plačiai atvertos; pastebėjęs tai pirmosiomis dienomis nutariau, kad mes irgi taip darysime, parodydami pagarbą ir kurdami pasitikėjimą.)

Vakar ryte grįžome iš savo didžiosios kelionės, įgyvendindami idėją, gimusią jau tą nutolusį koncerto vakarą. Tai nebuvo vieta, kurioje Alphonso nėra buvęs - Naujasis Orleanas Luizianoje - ir manau, kad jis iš dalies sutiko važiuoti ten, nes to norėjome mes, bet jį traukė subtropinis klimatas ir jau pavasariui nubudusi gamta. Galvoju, kad tai, ką mums pavyko padaryti, yra įspūdinga, bet labiausiai įspūdinga buvo Alphonso laikysena visų aplinkybių atžvilgiu. Praleista beveik po parą laiko automobilyje kelionei į priekį ir atgal, nakvota bendrame motelio kambaryje, dvi dienas vaikščiota, filmuota ir švęsta Naujajame Orleane. Tačiau jis niekuo nesiskundė, o priešingai - mėgavosi kiekviena minute mūsų kompanijoje ar vietovėje, kurioje stabtelėjome. Nors aš mačiau šią kelionę kaip tam tikrą filmavimo ekspedicijos perkrovą, tarsi galimybę filmą pradėti kurti iš naujo - apie mūsų ir Alphonso keliavimą, ir netgi jau buvome pradėję filmuoti savo pokalbius su juo, netrukus šį sumanymą nustelbė Al sugebėjimas nuoširdžiai žavėtis viskuo ir visais aplink. Žavėjausi jo gebėjimu žavėtis. Vienatvės tema, užkabinta stipriau prieš išvykstant iš namų, taipogi liko antrame plane. Greičiausiai mano paties entuziazmas keliauti apsijungė su Alphonso aistra ir tokiu būdu mes radome bendrus mus motyvuojančius taškus.

Mano režisūrinė strategija buvo paprasta: aplankyti mus dominančias ir su Alphonso gyvenimo temomis galinčias susišaukti vietas ir tuos apsilankymus nufilmuoti, susitelkiant į jo išgyvenamą patyrimą. Ji pasiteisindavo, nes Alphonso kaip magnetas traukė egzotinius gyvūnus ir socialines situacijas - ką jis priimdavo neblėstančia šypsena. Be to, ši strategija pati iš savęs tas situacijas provokuodavo - žmonėms kildavo noras Al pakalbinti, apkabinti, paspausti ranką.

Mūsų santykio žmogiškajame lygmeny šios išvykos metu irgi, manau, įvyko didelių laimėjimų. Išskirčiau du. Negaliu pamiršti Alphonso juoko paskutinę naktį Naujajame Orleane. Naktinėje gerdami vyną išsinuomotame bute. Nuotaika buvo pakili, turėjome puikią filmavimo pamainą, o vakarą mieste su Laurynu pabaigėme grodami gatvėje. Kalbantis apie tai prie taurių Al prapliupdavo juoku, kokio paskutines dvi savaitės dar negirdėjau; tokiu juoku, kurį dovanoji aplinkiniams jausdamas nepaprastą dėkingumą. Kitą gražią akimirką įvardijo paskutinę mūsų naktį pats Alphonso. Iš tų daugybės valandų, praleistų visiems važiuojant automobilyje, jis ypatingą vertę pamatė tose, kuriose mes keliavome tylėdami, taip patvirtindami ir sutvirtindami savo pasitikėjimo saitus.

Išgirstu Al judesius už durų. Pasibeldęs į jas paprašau leidimo nufilmuoti jo rytą, tarsi tai būtų rytdiena, kada mūsų jau nebus. Jis sutinka, aš pakviečiu komandos narius. Operatyviai sutariame dėl filmavimo pozicijų, duodu Alphonso ženklą pradėti savo rutiną. Toliau mums reikia jį tik sekti.

Šią sceną norėjau nufilmuoti dėl dviejų priežasčių. Pirma, tai dėkingas epizodas filmo dramaturgijai, juo galima logiškai pradėti pasakojimą. Antra - per penkioliką filmavimo dienų prisi- rinkome tikrai daug medžiagos, kurios sėkmingiausia dalis buvo kelionės epizodai su juose kilusiomis netikėtomis situacijomis, tačiau susidarė įspūdis, kad mums trūksta užfiksuoto Lingis gyvenimo, tokio, koks jis yra (arba atrodo, kad yra), scenų, kurios kiltų iš jo paties iniciatyvos. Tokių kadru, kuriuos žiūrint atrodytų, kad filmavimo komanda išnyko ir filmuojamas žmogus liko pats vienas su savo gyvenimu. Supratau, kad lįsdami į žmogaus miegamąjį mes brauname į jo privačią, intymią erdvę todėl nebuvo tikras, kažkas iš to išeis. Nenustebau, kad Alphonso sutiko, nes visų filmavimų metu jis buvo labai kantrus, geranoriškas ir kone „padedantis tipažas“ pagal A. Stonio filmų personažų klasifikaciją (kiti tipai - „indiferentiškas“ ir „trukdantis“²¹), tačiau buvo neaišku, kaip arti mums pavyks priartėti.

Toliau sekusi valanda, kurios metu Al tiesiog darė savo kasdienius veiksmus mane giliai sujaudino. Didžiąją ekspedicijos dalį buvau tarsi užstrigęs tarp to, kas Alphonso gyvenime yra teigiama (atvirumas ir drąsa gyventi) ir kas neigiama (vienatvė), tematiškai matydamas labiau tai vieną, tai kitą polių. Tačiau dabar, regis, prieš kamerą stovėjo fiziškai ir dvasiškai apsinuoginęs žmogus, kurio kūne ir judesiuose buvo matyti abu dalykai, kurie vienas kitam neprieštaravo - jis ir vienas, senas, pažeidžiamas, tačiau ir savaip stiprus, drąsus, nepriklausomas. Nusiprausęs, ap-

²¹ Iš interviu su Audriumi Stoniu. Vilnius, 2020.04.16.

sirengęs, pasiklojęs lovą jis paliko miegamąjį, atėjo į virtuvę paruošto pašaro savo paukščiams. Tai padaręs aplankė jų aptvarus, padėjo maistą, pakeitė vandenį. Tada pasidarė kavos, išėjo į terasą, žiūrėjo kiemą su tiką pražydusiais narcizais. Galiausiai, šalia pasidėjęs puodelį, atsigulė ant terasos lentų. Tik tada, kai Paulius mėgino tai nufilmuoti drąsiu rakursu iš viršaus, laikydamas kamerą tiesiai virš jo galvos, Alphonso atsikėlė, galbūt pasijutęs nepatogiai.

Fiksuojant jo veiksmus, kitaip nei įsivaizdavau pirmąją naktį čia, mes nufilmavome Lingis namus taip, kaip jis juos patiria - su savo funkcionaliais daiktais, funkcionuojančiomis erdvėmis. Tokiu būdu perlipome egzotizuojantį požiūrį. Paskutinę dieną pavykęs intymus observacinio kino stiliaus žvilgsnis buvo sunkiausiai pasiekta kokybė. Sunku surasti tam priežastį. Nežinau ar buvo kažkas mūsų ir Alphonso santykių, iš ko būtų galima kildinti netikėtą jo tapimą tuo, ko mums reikia. Be jokios abejonės, tam turėjo įtakos per pustrėčios savaitės bendravimo ir nuotykių sukurtas pasitikėjimas. Linkstu manyti, kad svarbiausia jam galėtų būti tai, ką mes darėmė ne dėl filmo, tai ką atidavėmė ir priėmėmė neturėdami lūkesčio gauti sau naudos.

Matyti Alphonso veikiantį „tarsi mūsų jau nebūtų“ buvo stiprus įspūdis dar ir dėl to, kad simboliškai jis mane parengė atsisveikinimui. Leido suprasti, kad filmavimo ekspedicija, kuri mus trumpam sujungė, baigsis, o mes gyvensim toliau. Pratęsiant Matelio dykumos alegoriją: „Kai mes nueisim į oazę, išsiskirstysim gyventi savo gyvenimų. Mūsų kelionė turės prasmę.“²²

²² Iš interviu Arūnu Mateliu. Vilnius, 2020.04.24.

IŠVADOS

Į problemos formuluotės klausimą „kaip dokumentalistų ir filmo personažo santykis daro įtaką filmo turiniui?“ galėčiau atsakyti Arūno Matelio ir Audriaus Stonio postuluojamą formulę „duoti, ne tik imti“, apibrėžiančios dokumentinio kino kūrėjo laikyseną santykiuose su savo herojumi, sufleruojama opozicija. Dokumentalistas turi būti pasirengęs su savo herojumi dalintis, jam kažką duoti, negali galvoti tik kaip „efektyviau išnaudoti personažą“. „Alphonso“ atveju tai buvo: atsivežta apgalvota dovana, atlikti personažo paprašyti darbai, padovanotas muzikinis vakaras su vakariene, be to - praleistas ilgas laikas su herojumi, jam skirtas atidumas ir dėmesys - tai parodo, koks platus spektras konkrečių ir sunkiau apibrėžiamų veiksmų įeina į formulės žodį „duoti“. Jeigu abiejose santykio pusėse vektoriai „duoti“ ir „imti“ aktyviai veikia vienas kitą, kaip buvo „Alphonso“ atveju, tikėtina, kad filmo turiniui šis santykis bus reikšmingas. Kitaip tariant, jeigu filmo režisierius ir jo herojus vienas kito atžvilgiu bus suinteresuoti, jų veikimo rezultatas - kino filmas - bus nuo to žymiai turtingesnis.

„Duodamas“ ar atsiverdamas filmo personažui sukuri prielaidas tavimi pasitikėti, jį paskatini daryti tą patį. Sukuriant tvarią pasitikėjimo terpę, kurioje, „Alphonso“ atveju, buvo svarus kiekvieno komandos nario indėlis, galimas bendras, apjungiantis žvilgsnis į filmo kūrybinį procesą. Tokiu atveju, kaip buvo „Alphonso“ kūrimo metu, herojus pats iš savęs gali parodyti iniciatyvą, atsiverti ar padaryti kažką, kas atitiktų kūrėjų lūkesčius ar net juos pranoktų.

Dokumentalistų ir herojaus santykis „Alphonso“ atveju buvo nukreiptas į filmo temos paiešką siekiant atskleisti žmogaus portretą. Ši strategija, nors kritikuojama A. Matelio („Nepasiruošus, nesapnavus 200 kartų apei ką darysi filmą, neverta eiti pas herojų, nes nepamatysi kažkokių niuansų.“²³) pasirodė produktyvi, aktyviai (per)formuluojanti galimas temas kryptis ir veikianti patį filmavimo planavimą. Manau, ji šiuo atveju pasiteisino, atskleidusi nekonformistišką, atvirą pasauliui ir daugiabriaunį pagrindinio herojaus būdą. Tačiau, tuo pačiu pastebėtina, kad ji tiko šiam specifiniam atvejui, kuriame su herojumi turėjome daug laiko ir jis noriai su mumis jį leido, geranoriškai sutikdamas su kūrėjų pasiūlymais.

Žvelgiant kūrybiškai, dokumentalistų - herojaus santykis yra intensyvus procesas, kuriam galima taikyti net meilės santykio sąvokas. Tai nurodo tokiu į tokiu atveju galimą patirti džiaugsmą ir neviltį. Tokia prieiga yra rizikinga, bet ir potencialiai apdovanojanti; „Alphonso“

²³ Iš pokalbio su Arūnu Mateliu. Vilnius, 2020.04.24.

atveju, gautos „dovanos“ peržengė naudos filmui ribas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Lingis, Alphonso. *Irrevocable: A Philosophy of Mortality*/ Chicago: The University of Chicago Press, 2018.
2. Lingis, Alphonso. *Pavojingos emocijos*. Iš anglų k. vertė Ieva Skaržinskaitė. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2002.
3. Rabiger, Michael. *Directing the Documentary*. Burlington: Focal Press, 2015.
4. *The Alphonso Lingis Reader*. Sud. Sparrow, Tom. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2018.
5. *Handbook of Autoethnography*. Sudaryt. Stacy Holman Jones, Tony E. Adams, Carolyn Ellis. London; New York: Routledge, 2016.
6. Jung, Carl Gustav. *Psichologiniai tipai*/ „Margi raštai“, 2013.
7. Sanders W. *The aggie will come first indeed. A survey on documentary filmmakers dealing with participants*, [žiūrėta 2020-01-20] prieiga per internetą: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17400309.2012.691249>
8. Colusso E. *The space between the filmmaker and the subject – the ethical encounter*, [žiūrėta 2020-01-13] prieiga per internetą: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17503280.2017.1342072>
9. Thomas S. *Collaboration and ethics in documentary filmmaking – a case study*, [žiūrėta 2020-01-13] prieiga per internetą: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17400309.2012.695979>